

МУКАДДИМА

ХАЁТ ВА ХАЁТ ГОЯСИ

Коинотнинг хаётдан иборатлигига ҳеч шубҳа йўқдир. Хаёт бўлмаса, бошқа бирор нарса ҳам бўлмайди. Ўзи коинотнинг асл биноти ҳам хаётдир. Шунинг учун ҳам биз рисоламизнинг биринчи баҳсини хаёт мавзусига бағишладик.

Хаёт нима?

Мутақаллимлар (калом) мазҳабига қараганда, хаёт ҳис ва ҳаракатни талаб қилувчи сифатдир. Қадимги ҳуқуқо фикирига биноан, хаёт бу мизожга тобеъ, ҳис ва идрокнинг навъи ва табиатидир.

Асримиз ҳуқуқомлари ҳам айтадиларки, коинот хаётдан иборат. Ҳеч бир нарса йўқки, унда хаётдан бир асари бўлмаса. Аммо мутақаллимлар мазҳабида бўлган қадимги ҳуқуқомлар қайси бир жисмда ҳис ва ҳаракат бўлса, унда хаёт ҳам бўлади, қайси бир жисмда шу иккаласи бўлмаса, хаёт ҳам бўлмайди, деб айтадилар. Аслида ҳис ва ҳаракати бор нарсани «тирик» дейдилар. Лекин бу хаёт махлукий хаёт деб аталади. Инсон ҳам ақсар махлуқлар билан шу маънода бир хил, фарқ қилмайди. Лекин биз инсон хаёти ва ақсар махлуқларнинг ўртасида катта фарқ борлигини мушоҳада қилар эканмиз, қуйидаги фикрларга келамиз.

Агарда ҳозирги ўтаётган хаётимиз устидан мушоҳада қилсак, жавоб ҳам осон бўлар эди. Лекин хаёт маънавий бир соҳадир, уни кўриб ва кузатиб бўлмайди. Шунинг учун бу фарқлар сабабини инсоният тарихи ва ўтмишидан киди-рамаиз. Башарият олами ибтидосидан бошлаб ҳозирги шаклда эдимиз? Яъни бани Одам ҳозиргидек шаҳарлар, қалъалар, мадрасалар, шунча илму санъат ва салтанатла-ри билан оламга келганмикан? Ҳеч қачон! Бечора ибти-доий одам қучсиз, заиф бир махлуқ эди. Баъзан совуқдан титраса, баъзан қуёш нурида қоврилиб, яшин ва чакмоқ-дан, ёмғир ва қордан, зулмат ва ваҳший махлуқлар ҳамла-ларидан қечая қундуз қўркиб жони қалқумига қелар эди. Бунинг устига соатма-соат очлик ва қанқоқликдан қий-қалар эди. Иссик-совуқдан муҳофаза қиладиган бир қодирӣ қайласи, қоронғуда ёритувчи бир қирог, ваҳшийлар қужумидан муҳофаза этадиган қуроли ҳам йўқ эди. Қулоса шуқи, одам қалқ бўлишининг ибтидосида заиф ва қискин қондорлардан бири эди. Бошқа махлуқлар қучли қангал ва тишлари ёрдамида манқаатларини таъмин этиб, зарарларини даф қилардилар. Одам эса шунга ҳам қодир эмас эди.

Ажабо, қазрати Қолиқи қаким инсонни шунқалиқ оқиз яратиб, бу бечорага ҳам

бирор-бир курол, аслаха хам берганмикан, токи у оркали ўзини химоя этиб, яшаши мумкин бўлса? Албатта берган. Аллох инсонга энг буюк ва энг киммат курол ни берган. Инсон шу оркали оламини мағлуб қилиб шикастлаши мумкин. Бу курол нимадан иборат? У АКЛдир. Одамзод чорасизлигидан танг қолиб, аклини ишлатишга мажбур бўлди, унинг соясида аста-секин манфаатларни қўлга киритиб, курган зарарларини даф қилди: уй курди, табиат офатларидан қутулди. Курол ясаб даррандалар хужумидан озод бўлди. Фақат шулар билан чегараланмай, бора-бора яшину момақалдирик, сув ва оловдан нажот топиб, уларни олимона панжаси билан тасхир этди. Агар биз башариятнинг аввалги ожиз даври билан бугунги куч-қудратини солиштирсак, бу фарқнинг улканлигидан ларзага тушамиз ва инсоният оламининг ўзгаришини инкор этиш махол бўлади.

Инсоният оламидаги бу ўзгаришлар тараккиётми ё таназзул? Яъни инсоният олдинга ҳаракат қилибдими ёки орқага? Албатта, олдинга ҳаракат қилган ва ҳозирги кунгача бирор жойда таваққуф қилмаган. Масалан, анча йиллар олдин оташароба (поезд)ни биз наклиётнинг охирига воситаси деб ўйлар эдик. Бир оз ўтмасдан инсон илмининг кучи билан тайёрани ихтиро қилди ва ўйлаган ақидамизни инкор этди. Бас, маълум бўладики, бани Одам ибтидодан то ҳозирги кунгача тараккий қилиб келган ва тараккий қилади ҳам. Шундай қилиб, одамда ҳаёт гоёси бор экан, яъни ҳазрати Холики ҳаким инсонлар учун бир баланд мартабани ва бир аъло манзилни кўрсатган экан, инсон ҳам унга қараб ҳаракат қилади, тараккий этади. Ажабо, бу ҳаёт гоёси, яъни бу аъло манзил нима экан? Бу савол жавобини шу муқаддимадан билса бўлади. Бу муддаони билиш учун тасдиқ назаримизни яна башарият тарихига ташлаймиз. Лекин бу дафъа бошқача усулда муҳокама қиламиз.

Китоби самовий (Куръон)да мазкур бўлганки, ҳазрати Холики ҳалим одам яратишдан бошлаб фахру-л-мурса-лин (Мухаммад) алайхиссалом замонида хар бир қавм учун замонларига мувофиқ Пайгамбар ва динини юбориб турган. Масалан, аввал ҳазрат Одамни махсус дини билан юборди. Одам алайхиссалом фарзандлари бир муддат ижтимоий ишларида бу динни қўлладилар. Бир неча муддатдан сўнг одамлар шу дин доирасидан чиқдилар. Ҳазрати Довари ҳаким янги дин ва бошқа Пайгамбарини юбориб, замона ва вақт тақозоларига риоя қилишни талаб қилиб, олдинги дин ҳукмларининг баъзиларини бекор қилди. Бу тартиб ҳамма самовий динларнинг қамоли ва охири бўлган ислом дини зухур топган замонгача мавжуд эди. Шу ерда кишининг ҳаёлига бир савол келади: нима учун Худованд бани Одамни ҳамиша бир дин итоатида амр қилади? Нима учун одамларга махлуқларга ўхшаб ҳаракат қилиб яшаш учун эрк бермайди? Албатта, бу фармон ҳикматсиз бўлмаган. Жаноби қодири ҳаким башарият ҳаётини олий бир гоёга вобаста қилиб қўйган, яъни одамлар учун бир даража тайин этган, токи улар ўзларини бу олий гоёга ва даражага етказсинлар. Башариятга бу йўлдан чиқиб кетмаслиги учун буюк Пайгамбарлар воситаси билан самовий динларни юборган. Бани Одам бу илохий шохқўчадан чиқиб кетганида янги раҳбар, яъни бошқа Пайгамбарини юбориб янгитдан тўғри йўлни кўрсатган.

Бу муқаддимадан одамзотнинг ҳаёт гоёси мавжуд бўлиб, самовий динлар унинг ҳаётида гоёвий раҳбари эканлиги маълум бўлади. Самовий динлар бизни қаерга олиб борадилар? Тадқиқ қилсак, маълум бўладики, самовий динлар бизни қаерга олиб

борсалар, ўша жойда каётимизнинг гоёсини топар эканмиз. Бас, самовий динлар бизни каерга олиб борадилар, деб (кайта) сўрашингиз мумкин. Бу саволга диннинг таърифидан жавоб беради. Дин нима? Дин ахлокий ҳукмлардан иборат бўлиб, ўз тобеларини «саодати дорайн», яъни икки дунё саодатига етказди. Шундай қилиб, хаёт гоёси, яъни инсон хаётининг самараси шу «саодати дорайн» экан. Мана шу жихатдан инсон хаёти махлуқот оламидан фарқ қилади. Яъни одамлар икки дунё саодатига эришишга лойиқ ва қобилдирлар. Махлуқларда эса бундай истеъдод йўқ. Бу фарқ маълум бўлгач, қимқи икки дунё саодатига етиш учун ҳаракат қилмасан, махлуқдан фарқи қолмайди, деб айтиш мумкин.

«Вал-қад қаррама бани Одам» ва «Лақад холақно ал-инсона фи аҳсани тақвим» деган оятларнинг маънолари ҳам шундайдир. Демак, одам умрининг самараси, яъни инсоннинг хаёт гоёси икки дунё саодати экан, қимқи ўзини одамлар қаторидан деб билсан, бу дунё ва охирада ҳам ўзини бахтли ва тинч бўлиши учун ҳаракат қилиши лозим.

Мамлақатимизда икки гуруҳ бахтсиз одамлар борки, ҳаракатлари танқид ва танбеҳга сазовордир. Биринчи гуруҳ хаётларининг мақсадлари деб, еб-ичишни билладилар, улар бир лўқма таом ва ётадиган жой учун инсоний вазифаларини эсларидан чиқарадилар, бирон-бир иш ҳақида ўйламайдилар ҳам. Кечаси эрта учун қоринларининг гамида, қундузи эса ётиш тўшаклари гамида бўладилар. Хул оса қилиб айтганда, улар бу дунё осойишталигини ўйлаб, бошқа нарса билан ишлари йўқдир. Аллохнинг ўзи сакласин, бу пастқаш жамоа ўзларини инсонийликнинг баланд мартабасидан махлуқийлик даражасига тушадилар. Бу жамоанинг асли жойи инсонлар ичида эмас. Бу жамоа жамиятга қўп зарар етказди. Худованд уларни охирада саодатидан махрум қилган. «Баъзи одамлар Аллох таборак ва таолодан бу дунёни талаб қилладилар. Уларга охирада саодати насиб қилмайди».

Иккинчи гуруҳ шундай жамоаки, хаёт гоёсини фақат охирада саодати деб билладилар, бу дунё саодатига эришиш учун ҳеч ҳаракат қилмайдилар, балки бу дунё саодатини қофирларга ҳос деб билладилар, бошқача қилиб айтганда, дунёни қофирлар жаннатини мусулмонлар дўзахига деб билладилар. Булар ҳам инсонийлик вазифасини, башарият яратилишининг ҳикматини идрок қилмаганлар, уларнинг фикри ҳам илохий ҳукмга тўғри қелмайди. Икки дунё саодатини талаб қилган инсонгина қимқи мусулмондир. Худованди ҳақим ҳам икки дунё саодатини талаб қилганларни мадҳ этиб, «Бақара» сурасида буюрган: «Баъзи одамлар, эй Худо, мени дунё ва охирада саодатига етказиб, дўзах азобидан нажот бергин, деб дуо қилладилар. Бу одамлар ўз қасбларига яраша, яъни амалига мувофиқ насиба оладилар, Худо сариъ ул-ҳисобдир». Бу ояти қаримада баъзи қимқи ишоралар ва нозик нўқталар маъжудки, уларнинг зикри қойдадан ҳоли эмасдир. Масалан, Худованди қарим шу оятда жамоани дуо қилиб, «қимқи талаб қилсалар, топадилар» демасдан, балки «ўзларининг саъй-ҳаракатлари эвазига топадилар» деган. Шундан маълум бўладики, Аллох олдида мустанжаб бўладиган дуо биз туркистонлиларнинг дуоларига ҳеч ўхшамайди. Негаки, биз кечая қундуз вақтимизни беҳуда ишларга сарфлаймиз. Баъд, қалон масжид ёки қалон мазорга қориб, мақсадимизни Худодан сўраймизда, яна қимқи бемаъни ва қолойиқ ишларимиз билан машғул бўламиз, мақсадимизга етиш учун ўзимиз саъй-ҳаракат қилмаймиз. Биронинг бирон-бир мақсади бўлсан, энг аввал қимқи камарини қелига маҳкам қойлаб, мақсадига

етишиш учун саъй-харакат килиб, кейин дуо килса, дуоси ижобат бўлади. Бу ерда баъзи мухтарам ўқувчиларимиз айтишлари мумкинки, агар биз максадимиз хосил бўлиши учун саъй-харакат килсак, унда дуо ҳам керак бўлмай қолади. Балки саъй-харакатларимиз соясида ўша максадимизга етармиз. Уларга жавобим шуки, сизлар масъалани нотўғри тушунибсизлар. Кўпчилик максадларига етишиш учун ниҳоятда кўп ҳаракат қиладилар, бироқ максадларига эришолмайдилар. Саъй-харакатлари натижасиз қолади. Шунда саъй-харакатимиз фойдасиз ва зоеъ кетмаслиги учун дуойи хайр лозим.

Масъалани бир мисол билан шархлайман. Фалон бир дехконнинг икки таноб ери бор. Яхши хосил олишни у жуда хоҳлайди. Агарда бу киши баҳордан ҳўкизлари, кўш, омоч, уруг ва бошқа асбобларини экишга тайёр қилмай, фалон бир масжиднинг бурчагида ётиб, «Эй Худо, шу еримдан эллик ман бугдой хосил бергин», — деса ҳам бу дуо қабул бўлмайди, яъни еридан ўзидан-ўзи бугдой кўқариб чиқмайди. Лекин экин асбоб-анжомларини тайёр қилиб, ерни яхши хайдаб, уругни экса ҳам, сиз ўйламангки, дехконнинг иши шу билан тамом бўлди, энди у, албатта, яхши хосил етиштириб олади, деб. Бундай бўлмаслиги ҳам мумкин. Масалан, сел келиб мазкур ерни бузиши ёки чигиртка келиб кўқарган бугдойини еб кетиши эҳтимолдан холи эмас. Шунинг учун дехкон самодан келадиган бало ва офатларнинг олдини олиш учун дуо қилади, хазрати Воҳиб ал-атоё унинг дуосини қабул қилиши ҳам мумкиндир.

Яна бир мисол келтираман. Фалон ёш йигит катта олим бўлишни орзу қилади, истеъдодли, қобилияти ҳам қамолига етган. Агарда шу йигит мадрасага бормаса, пул сарфлаб қитоб олмаса, меҳнат қилмаса, мударрислардан дарс олмаса, балки фалон мазорнинг бир чеккасида чин қилидан нола чекиб, Худо даргоҳидан илми ладунийни талаб қилса ҳам дуоси қабул бўлмайди, ўлимигача у жоҳил ва нодон бўлиб қолади. Аммо қитоб олиб, мадрасага бориб дарс ўқиса ҳам уни катта олим бўлишига ҳали ишонманг. Мумкинки, у қасал бўлиб ёки нафс ҳавасларига ўқиб, илм олиш йўлидан тойиб кетиб, охиригача жоҳил қолса. Агар бу йигит қайбдан келадиган офатларни бартараф қилиш учун дуо қилса, дуоси ижобат бўлиши мумкин. Ҳазрат Пайгамбар (с.а.в.) ҳам шундай дуо қилар эдилар. Бадр урушида ул зот қурол-аслаҳани тайёрлаб, қўшин тортиб, қофирлар билан рўбарў келиб жанг қилди, сўнгра галаба учун дуо қилди. Мазкур ояти қаримнинг маъноси ҳам шундадир. Худованди қарим шу оятнинг охирида буюрган яъни, «...Худо дуо қиладиганларнинг ишлари ва феълларига ҳамиша назар қилади ва уларнинг ҳеч бир амаллари унинг назаридан четда қолмайди. Агарда улар дуоларига мувофиқ амал қилсалар, яъни максадларига етиш учун қаттиқ ҳаракат қилсалар дуолари қабул бўлади, бўлмаса қабул бўлмайди». Бу оятнинг ҳар бир сўзида, балки Қуръони қаримнинг ҳар бир оятларида шундай олий сирлар ва буюқ ҳикматлар мавжудки, ўқувчиларни ўзига шайдо қилади. Лекин уларнинг барчасини баён этишга имконимиз етмайди. Шунинг учун ҳам юқоридагилар билан қифояланиб, Қуръони қарим сир-асрорини қиладиганларга мурожаат қиламан, беҳуда сўзларни қўйиб, тезроқ Қуръони қарим мутолааси билан машғул бўлинглар!

Энди яна максадимизга қайтсак. Айтган эдикки, қомил мусулмон ҳам дунё саодатини, ҳам охираат саодатини талаб этувчидир. Дунёни тарқ этиб охираат талабида бўлиш ҳам шаръий ҳуқмларга мувофиқ қелмайди. «Аллоҳ, ер юзида нимаики бўлса, сизларнинг фойдаларингиз учун яратган зотдир». «Эй одамлар, қилмайсизларми, Худо ер ва

осмонда бўлган ҳамма нарсаларга сизларни фармонбардор этиб тасхир этган. Худо зохирий ва ботиний бўлган неъматларини ҳам сизларга берган. Зеро, само ва ерда бўлган ҳамма мавжудот сизларнинг манфаатларингиз учун яратилди». Шу оятлардан маълум бўладики, Худо бу оламни бизларнинг фойдамиз ва манфаатимиз учун яратибди, оламда мавжуд бўлган ҳамма нарсани бизга махкум ва фармонимизга бўйсунувчи қилибди, бас. «Жосия» сурасида эса «Аллох самодаги ва ердаги барча мавжудотни сизлар учун яратди, тасхир ва фармонбардор этди», - деб амр қилган.

«Дунёни мўъминлар дўзахи ва кофирлар жаннати» деб қайси теран ақлимиз билан айтиб, бу хом ҳаёлимизни илохий фармон деб биламиз? Ҳазрати фахри коинот (Мухаммад) алайҳиссалом муборак умрларини саъй-ҳаракатда ўтказганлар. Аллох ҳукмларини улардан ҳам яхшироқ биламизми? Ҳазрати фахри оламнинг Расуллигига бугун миллиардлаб мусулмон беш марта шаҳодат беради. Улар чўпонлик қилганлар, тижорат билан шугулландилар, муаллимлик қилдилар, вазъ айтдилар, имомлик қилдилар, баъзан аскар, баъзан сартиб, баъзан хатиб, баъзан табиб бўлдилар. Булар ҳаракат бўлмади нима эди? Улар саъй-ҳаракатда бўлсалар, нима учун биз танбаллик ва ҳаракатсизликни ўзимизга шиор қилиб олганмиз? «Икки олам нажоти ва Аллох хидояти иймон келтирган, намоз ўқийдиган ва садақа берувчи мўъминларга етади» дейилган Қуръони қаримда.

Диккат қилсангиз, ҳазрат Парвардигор хидоят ва нажотни уч ҳолат эгаларига ҳос қилибдики, бири садақа ва закот берувчилардир. Маълумки, закот ва садақа бериш бойликва қудратнинг нишонасидир. Айтинглар-чи, қайси бир дин эргашувчиларини бой бўлишга даъват этади? Дунёни охират учун ва охиратни бу дунё учун тарқ этувчиларнинг фикрларини ҳато эканини кўрсатиш учун «Ал-жо-меъ ас-сагир»даги мана шу ҳадиси шариф қифоя қилади: «Сизлардан яхшиларингиз охиратини бу дунё учун тарқ қилмаган ва бу дунёни охират учун тарқ қилмай, огирлигини бошқаларнинг устига ташламайдиганидир».

Энди бу иккала жамоа: бири дунёпарастлар ва бирлари охиратпарастларга даъволаримизни маълум қилганимиздан сўнг яна бир жамоани ҳам эсдан чиқаришимиз одобдан бўлмайди. Бу жамоа ҳам миллатимиз ўртасида катта мавқега эга. Бизнинг қолоқ ва бахтсиз бўлишимизда уларнинг хизматлари каттадир. Бу жамоа дунё ва охират саодатини талаб қиладилар. Лекин бу мақсадга эришиш учун ҳаракат ҳам қилмайдилар. Улардан шу ҳақда сўрасангиз, ноз-қарашма билан «Аллохи қарим» деб жавоб берадилар. Бу танбаллик ва ҳаракатсизликни улар «таваккал» деб атайдилар. Қамбағаллик ва балолардан азоб чексалар дарров бирор масжид ёки фал он бир авлиёнинг қабрига бориб, қанча қучлари бўлса, бошларини ерга уриб дуо қиладилар. Биз бундай дуонинг ижобат бўлмаслигини юқорида баён қилдик. Шу ўринда бу азизларга «таваккал» сўзининг маъносини ва қабри зиёрат қилишнинг фойдаларини айтиб ўтмоқчимиз.

Биз туркистонлилар сустлигимиз, танбаллигимиз, ишбилмаслигимиз, нодонлигимиз, тажрибасизлигимиз, қисқаси, дунёда қанча ношойишта сифатлар бўлса, ҳаммаси «таваккал» деймиз. Шу сабабли буларни савоб ва машруъ деб қабул қиламиз. Масалан, бир тожирдан «Нима учун ўйламасдан пахтани пўчоғини сотиб оласан?», дехқондан

«Бахор келди, экиш ва иш асбобларинг кани?» ёки бирор косибдан «Нима учун хафтада бир марта дўкон очасан?» ё бир хаммолдан «Нима учун кундуз куни ухлайсан, ахир кечки овкатинг йўк-ку», — деб сўрасак, хаммалари «таваккал Худога» деб жавоб берадилар. Минг афсус, шу жавобларнинг биронтасида ҳам таваккал йўқдир. Буларнинг хаммаси нодонлик, танбалликдан бошка нарса эмас. Таваккал ҳам амал билан биргадир, ҳаракатсиз таваккал ҳам ҳаракатсиз дуога ўхшаб фойда бермайди.

«...улар (яъни саҳобаларинг) билан машварат қил, азму қарор қилганингдан сўнг Аллоҳга таваккал қил, албатта, Аллоҳ таваккал қилувчиларни севади», — дейилади Китоби самовийда. Ушбу ояти қарима билан Худованд Расулига мурожаат қилиб: «Ишларда аввал саҳобаларинг билан маслаҳатлашиб, бир натижага келинганча, бу ишни бажариш учун Худога таваккал қилиб бел боғла», — демокда.

Албатта, бу ҳаёт жангу жадал майдонидир, унда ҳар бир шаҳе, ҳар битта қавм ўз турмушларини яхши таъминлашлари учун ҳаракат қилиб қурашишлари лозим. Буларсиз бирор нарсага эришиб бўлмайди. Масалан, ҳар биримиз ҳам уйга кириб олиб, неча кун оч-наҳор ўтирсак ҳам, кўчага чиқиб ҳаракат қилмас эканмиз, унинг шифтидан бир лаган қабоб ўз-ўзидан келиб тушмайди. Оқибат эса очликдан ҳалок бўлишимиз мумкин. Қим буни инкор қилар экан, демак, тажрибаси йўқ экан. Агар ҳаракатсиз таваккалдан фойда бўлганда эди, Расули соллаллоҳи алайҳи васаллам қофирларга қарши бир жангда ўз қўллари билан хандак қазимаган бўлар эдилар.

Энди эса авлиёлар қабрларининг зиёрати хусусида бир оз тўхталамиз. «Қабристонларни зиёрат қилиб туришлар, зеро, улар сизга охирагани эслатади», — дейилган «Ал-жомеъ ас-сағир» асарида. Бу ҳадисдаги ҳикматни тушуниш учун одам холини диққат билан қузатайлик. Ажабо, одам нега гуноҳ қилади? Китобимиз аввалида ҳам бир баҳона билан баён қилиб ўтган эдикки, «қомил иймон гуноҳ ишлар учун ягона тўсиқдир», — деб. Худойи таоло ва қиёматга иймон келтириб, уларнинг мавжудлигини билган одам ҳаргиз гуноҳ қилмайди. Агар билмай гуноҳ қилса ҳам дарҳол тавба қилишга шошилади. Баъзи шахслар жажла гафлат ё қибру гурур туфайли охирагани қуни ва ҳисоб-қитоб соатини эсларидан чиқарадилар, дилларидаги Аллоҳдан қўрқув ҳисси қўтарилади. Шунда улар гуноҳ қилишга қилиб, пушаймон ҳам бўлмайдилар, тавба ҳам қилмайдилар. Бу тоифа одамларга нисбатан қўриладиган чора охирагани қуни ва унинг қийинчиликларини эсларига солишдир. Зора шу баҳонада улар Худодан қўрқсалар ва турли фасод ишларга қўл урмасалар. Қабрлар зиёрати айнан шу мақсад учун қўзланади. Зеро, инсон ҳар қадар мағрур ва қибрли бўлмасин, қабристонга қадам қўйганда, қанчадан-қанча бани Одамнинг тупроққа қорилиб ётганини қўрганда, балки гурурини тарқ этиб, охирагани фикрига тушар. Ҳазрати фаҳри қоинотнинг ўз умматларига айтган ҳадисларининг ҳикмати ҳам шундадир. Аммо биз қилаётган зиёратлар эса бу мақсадга мувофиқ эмас. Биз қабристонга эмас, балки авлиёлар мазорини зиёрат қилишга борамиз ва улардан ўзимиз учун мадад ва иноят сўраймиз. Билинганча, бу зиёратлар бизга ҳеч фойда бермайди, ётган авлиёларнинг бизга ҳеч бир мададлари етмайди. Қуръони қаримда «Сизлар учун Аллоҳдан ўзга соҳиб ва мададқор йўқдир». «Вақтиқ, Аллоҳ бир қавмга ёмонлик етказса, уни даф этиб бўлмайди ва у қавм учун Аллоҳдан ўзга ниғобон йўқдир», — дейилгани ҳақдир.

Сониян, бундай зиёрат шаръан манъ килиниб, харом хисобланади. Биз бундай зиёратлардан факат гунох орттираимиз. Аллох Пайгамбарларининг кабрини масжидга айлантирган (у ерда улар намоз ўқийдилар) яхудий ва насронийларни лаънатлайди, — дейилган Бухорийнинг «Китоб ал-салот» ва Муслимнинг «Китоб ал-масожд»и-да; яна «Пайгамбарларининг кабрини масжид килган яхудийларни Худованд халок килади», — деган хадис хам бизга маълум. Хушёр бўлинг! Сизлардан аввал ўтганлар Пайгамбар ва авлиёларининг кабрларини маежид килдилар. Хушёр бўлинг! «Сизлар ҳеч кимнинг кабрини масжид килманг, уларнинг кабрига бориб намоз ўқимангки, мен сизларга буни манъ киламан», — дейилган Муслимнинг ўша китобида.

Баъзи икромли ўқувчиларимиз айтадиларки, биз авлиёларнинг кабрида матлабимизни хосил килиш учун намоз ўқиймиз, улар Аллох даргохида бизнинг матлабимиз хосил бўлиши учун шафиъ бўладилар. Шу шафиъликни талаб килиш хам улардан бир навъ мадад тилашдир. Бу каби шафиъ келтириб, тилак тилаш шаръан дуруст эмас, балки гунохдир. Зеро, Худованди таборак шунинг учун мушрикларга газаб киладики: «Улар Аллохни кўйиб, ўзларига зарар хам, манфаат хам еткази олмайдиган нарсаларга ибодат килдилар ва: «Ана ўшалар бизнинг Аллох хузуридаги шафоатчиларимиздир!» — дейдилар...» Бошқа ўринда эса мушрикларнинг шу ишини ушбу тарика хикоя килиб, рад киладики: «Шафоат килиш факат Аллохгагина хосдир, бандасининг унинг изнисиз бировни шафоат килишга ҳақки йўқдир».

Бу оятлардан икки нарса маълум бўладики, бири мушриклар бутларини Худо деб атамас, балки шафоатчи ва воситачи деб билардилар. Бас, биз хам фалон-фалон авлиёларни шафоатчи деб гумон килиб, таъзим килсак, муваххид ва мушриклардан кандай фарқимиз қолади? Сониян, шафоат сифати факат Аллохга хос экан. Муслмонларнинг бу тарика эътикод килишлари жоиз эмас, айтганларимизнинг ўзи бунга улкан далилдир. Бухорийнинг «Китоб ул-хаж»ида Хазрати Умардан шундай ривоят бор: «Бир куни хаж маросимида хажарул-асвадни (кора тошни) тавоф кила туриб, хазрати Умар шундай деган эканлар: «Эй хажар-ул асвад! Сен бир фойдаси хам, зарари хам тегмайдиган тошсан. Агар Пайгамбар сени ўпганини ўз кўзим билан кўрмаганимда, ҳеч қачон сени ўпмаган бўлар эдим».

Бу каби зиёрат ва восита килишлик бизни икки дунё саодатига етакламайди. Унга етишиш учун ўзимиз ҳаракат килишимиз керак. Бизда икки дунё саодатига етишиш учун майл бор экан, қай йўл ва усул билан унга етишиш мумкин? Бу саволнинг жавоби жуда осондир. Бахтга қарши, биз уни шу кунгача қулогимизга олмаганмиз, икки дунё саодатига эришиш учун эса виждон амру вазифаларини адо этишимиз зарурдир. Виждон амри нимада? Бу — кишиларнинг ўзларига юкланган вазифа ва мажбуриятларини замон ва ўринга қарамай виждонан ва сидқидилдан бажаришларидир. Виждон амри вазифалари ичида ахлокий вазифалар муҳимдир. Ахлоқ вазифаларини ўқ қисмга бўлиш мумкин:

1. Вазойифи нафсия.
2. Вазойифи оила.
3. Вазойифи инсония.

Бу уч қисм бир-бири билан шу қадар боғлиқки, бирига ҳалал етса, бошқасида ҳам қусур намоён бўлади. Бу учала қисмни китобимизда бир-бир баён этамиз.

Натижа:

1. Аллоҳ, бизни барча махлуқлар каби бошқа жинслар манфаати учун эмас, балки икки дунё саодатига етишиш учун халқ қилган.
2. Дунё саодатини охираат учун, охираат саодатини бу дунё учун тарқ этиш нотўғридир, бизга икки жаҳон саодати даркор.
3. Икки жаҳон саодатини эса саъй-ҳаракат билангина топиш мумкин.
4. Саъй-ҳаракатсиз дуодан фойда йўқдир.
5. Авлиёлардан мақсад раво бўлишини тилаш фойдасизлигидан ташқари яна гуноҳ ҳамдир.

давоми бор...